

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра теорії і філософії права

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«Форми (джерела) права»
(обов'язкова)

Рівень вищої освіти – третій освітньо-науковий рівень

Ступінь вищої освіти – доктор філософії

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Харків – 2020

Програма навчальної дисципліни «Форми (джерела) права»: галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень третій (доктор філософії)

Розробники:

Петришин Олександр Віталійович – завідувач кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних, професор;

Максимов Сергій Іванович – професор кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних наук, професор;

Дашковська Олена Ростиславівна – професор кафедри теорії і філософії права, доктор юридичних наук, професор

Затверджено на засіданні кафедри теорії і філософії права протокол № 9 від 23.06. 2020 р.

Завідувач кафедри теорії і філософії права _____ О. В. Петришин

“ 23 ” червня 2020 року.

Зміст

1. Вступ.....	4
2. Опис навчальної дисципліни	12
3. Зміст програми навчальної дисципліни	12
4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни	31
4.1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять	31
4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти	31
4.3. Освітні технології та методи навчання	32
4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни.....	32
4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни	35
Додаток 1. Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни.....	58
Додаток 2. Карта результатів навчання здобувача вищої освіти, сформульованих у термінах компетентностей.....	62
Додаток 3. Матриця зв'язків між модулями навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями в програмі навчальної дисципліни	66

1. Вступ

1. Цілі та завдання навчальної дисципліни.

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії системи знань щодо ціннісно-світоглядних, соціальних та юридичних основ формування та функціонування системи форм (джерел) права, що мають статус офіційних у відповідній правовій системі, переваг та специфіки кожної конкретної правової форми, вмінь та навичок визначення їх ієрархії та співвідношення між собою, порядку набуття ними чинності та встановлення сфери їх дії, особливостей їх тлумачення і застосування для урегулювання конкретного юридичного питання.

Основні завдання: сформувати системні знання щодо основних типів праворозуміння та впливу на інтерпретацію змісту та ролі джерел права, їх нормативності та чинності; виявити особливості та взаємний вплив різноманітних джерел права (ідеальних, соціальних та юридичних) у процесі правоутворення та нормотворчості; проаналізувати природу та системні зв'язки офіційних джерел права; розкрити роль верховенства права у процесі правового регулювання; привіти стійкі знання щодо змісту, юридичної сили та процесу формування і функціонування нормативно-правових актів: конституції, законів, кодексів, підзаконних нормативно-правових актів (центрального, локального, корпоративних); знання та вміння аналізувати та застосувати інші джерела права: нормативно-правовий договір, правовий звичай, правова доктрина, принципи права, судовий прецедент; засвоєння особливостей застосування рішень Європейського суду з прав людини; взаємозв'язків міжнародного, європейського і національного права; тлумачення різних форм права і прояв джерел права в різних правових культурах; сформувати вміння вести наукові дискусії, робити оформлення і презентацію результатів наукових досліджень.

У результаті вивчення дисципліни «Форми (джерела) права» аспіранти повинні: *мати системні знання* щодо теоретичних основ формування та формального закріплення загальнообов'язкових правил поведінки у відповідних формах (джерелах) права, особливостей дії кожного конкретного їх різновиду;

вміти аналізувати та розв'язувати практичні завдання, пов'язані із тлумаченням і застосуванням джерел права, визначенням сфери їх дії, правил узгодження окремих форм права між собою, встановлення особливостей їх дії в часі, просторі і за колом осіб; *володіти* вміннями і навичками щодо визначення ролі відповідної форми (джерела) права у національній правовій системі і її взаємодії з іншими елементами цієї системи.

2. Місце навчальної дисципліни у структурі освітньо-професійної програми:

а) навчальна дисципліна «Форми (джерела) права» є обов'язковою (ОК 6) навчальною дисципліною в межах підготовки здобувачів у галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень третій (доктор філософії), вона є фундаментальною, методологічною юридичною дисципліною, яка має міждисциплінарний характер;

б) при вивченні даної дисципліни використовуються знання, отримані з дисциплін: «Філософія», «Організація та методологія наукових досліджень», «Іноземна мова»;

в) постреквізити: «Педагогіка та психологія вищої школи», вибіркові дисципліни ВБ 1: «Актуальні проблеми теорії права», «Доктрина та практика системи захисту прав людини», «Правові системи в епоху глобалізації», «Толерантність і верховенство права»; ВБ 2 «Актуальні питання історії держави і права», ВБ 3 «Актуальні проблеми конституційного права», ВБ 5 «Загальні положення цивільного права», ВБ 7: «Застосування Європейської конвенції з прав людини у цивільному судочинстві», ВБ 10: «Загальні положення екологічного права: актуальні проблеми», ВБ 11: «Актуальні проблеми адміністративного права», ВБ 13: «Доктринальні проблеми кримінально-правового регулювання» та інші;

г) основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при підготовці дисертації та проведенні самостійних наукових досліджень.

3. Предметні компетентності здобувача вищої освіти, сформовані в результаті освоєння навчальної дисципліни:

ПК – 1. Знання предмету, структури та функцій теорії джерел права, різних значень поняття «джерело права»;

ПК – 2. Знання особливостей різних типів праворозуміння та вміння їх застосовувати до вирішення практичних проблем правотворчості та павозастосування;

ПК – 3. Знання ознак права як універсального соціального регулятора, його структури, функцій та цінності, розуміння нормативності як ключової властивості права;

ПК – 4. Розуміння валідності (чинності) як прояву нормативності щодо джерел права; вміння проводити аналіз норм з точки зору різних підходів до їх чинності;

ПК – 5. Розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права;

ПК – 6. Знання сутності та диференціації матеріальних (змістових) джерел права як чинників правоутворення;

ПК – 7. Знання доктринального підходу до розуміння джерел права: первинних і вторинних, обов'язкових і переконливих;

ПК – 8. Розуміння системних, структурних та генетичних зав'язків між джерелами права;

ПК – 9. Знання сутності нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання поняття та ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил;

ПК – 10. Широке і вузьке розуміння принципу верховенства права, його необхідних елементів та ролі у правовому регулюванні;

ПК – 11. Знання поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акта від інших видів правових актів, класифікації нормативно-правових актів;

- ПК – 12. Закон як джерело права, знання структури та основних властивостей системи законодавства, відмінностей між системою права і системою законодавства;
- ПК – 13. Розуміння мети і принципів систематизації нормативно-правових актів, її способів і видів, кодекс як джерело права;
- ПК – 14. Розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;
- ПК – 15. Розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;
- ПК – 16. Знання про місце локального акту в системі джерел права;
- ПК – 17. Знання особливостей корпоративних актів як джерела права;
- ПК – 18. Знання сутності, видів та механізмів делегованого законодавства;
- ПК – 19. Розуміння презумпції нормативного характеру нормативно-правових актів;
- ПК – 20. Знання сутності та різновидів нормативно-правового договору як джерела права;
- ПК – 21. Розуміння природи та функцій міжнародно-правового договору як джерела права;
- ПК – 22. Розуміння поняття та ролі судової правотворчості в системі джерел права, розуміння правової природи прогалини та колізій в законодавстві, їх видів та засобів подолання;
- ПК – 23. Розуміння природи, структури та ролі судового прецеденту як джерела права;
- ПК – 24. Знання поняття, ознак та видів судової практики як джерела права;
- ПК – 25. Розуміння практики Європейського суду з прав людини як джерела права;
- ПК – 26. Знання ролі правової доктрини як джерела права та вміння її застосовувати при обґрунтуванні судових рішень;
- ПК – 27. Знання природи та видів правового звичаю;
- ПК – 28. Застосування загальних принципів права у судових спорах;
- ПК – 29. Розуміння впливів євроінтеграційних процесів на джерела права;

ПК – 30. Знання основних концепцій міжнародного і національного права, розуміння статусу норм міжнародного права в правовій системі України;

ПК – 31. Розуміння дії джерел права у часі, просторі та за колом осіб;

ПК – 32. Розуміння ролі різних джерел права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання;

ПК – 33. Знання поняття тлумачення правових актів, об'єкт та предмет тлумачення, стадії та способів тлумачення правових актів;

ПК – 34. Знання специфіки джерел права в правових сім'ях сучасності, розуміння впливу глобалізаційних процесів на формування та розвиток національної правової системи України.

Експлікація загальних і професійних компетентностей визначається в карті предметних компетентностей (Додаток 1).

4. У результаті освоєння навчальної дисципліни здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії повинен демонструвати наступні результати навчання:

РНС НД – 1.1. Демонструвати знання та розуміння предмету, структури та функцій теорії джерел права, різних значень поняття «джерело права»;

РНС НД – 1.2. Вміти визначати особливості різних типів праворозуміння та навички їх застосовувати до вирішення практичних проблем правотворчості та павозастосування;

РНС НД – 1.3. Вміти визначати ознаки права як універсального соціального регулятора, його структури, функцій та цінності, розуміння нормативності як ключової властивості права;

РНС НД – 1.4. Розуміти природу валідності (чинності) як прояву нормативності щодо джерел права; вміти проводити аналіз норм з точки зору різних підходів до їх чинності;

РНС НД – 1.5. Демонструвати розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права; обґрунтовувати свої світоглядні позиції на підставі правових цінностей;

РНС НД – 1.6. Усвідомлювати сутність та диференціацію матеріальних (змістових) джерел права як чинників правоутворення;

РНС НД – 1.7. Експлікувати положення доктринального підходу до розуміння джерел права: первинних і вторинних, обов'язкових і переконливих;

РНС НД – 1.8. Здійснювати розуміння системних, структурних та генетичних зав'язків між джерелами права;

РНС НД – 1.9. Демонструвати стійкі знання сутності нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання поняття та ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил та вміння застосовувати їх на практиці;

РНС НД – 1.10. Експлікувати широке і вузьке розуміння принципу верховенства права, його необхідних елементів та ролі у правовому регулюванні;

РНС НД – 2.11. Розуміти поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акта від інших видів правових актів, класифікацію та ієрархію нормативно-правових актів;

РНС НД – 2.12. Вміти визначати закон як джерело права, знати структуру та основні властивості системи законодавства, відмінності між системою права і системою законодавства;

РНС НД – 2.13. Розуміти мету і принципи систематизації нормативно-правових актів, її способи і види, визначати ідеальні, матеріальні і юридичні засади кодексу як джерела права;

РНС НД – 2.14. Демонструвати розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;

РНС НД – 2.15. Виявляти розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;

РНС НД – 2.16. Демонструвати здатність розробляти нормативно-правові акти, зокрема, локального характеру;

РНС НД – 2.17. Знати особливості корпоративних актів як джерела права;

РНС НД – 2.18. Знати сутність, види та механізми делегованого законодавства;

- РНС НД – 2.19. Розуміти презумпцію нормативного характеру нормативно-правових актів;
- РНС НД – 2.20. Демонструвати знання сутності та різновидів нормативно-правового договору як джерела права;
- РНС НД – 2.21. Виявляти розуміння природи та функцій міжнародно-правового договору як джерела права;
- РНС НД – 2.22. Розуміти поняття та роль судової правотворчості в системі джерел права, розуміти правову природу прогалини та колізій в законодавстві, їх видів та засобів подолання;
- РНС НД – 2.23. Розуміти природу, структуру та роль судового прецеденту як джерела права;
- РНС НД – 2.24. Демонструвати знання поняття, ознак та видів судової практики як джерела права;
- РНС НД – 2.25. Розуміти практику Європейського суду з прав людини як джерела права, вміти аналізувати окремі справи та застосовувати їх до українських реалій;
- РНС НД – 2.26. Демонструвати знання ролі правової доктрини як джерела права та вміння її застосовувати при обґрунтуванні судових рішень;
- РНС НД – 2.27. Знати природу та види правового звичаю;
- РНС НД – 2.28. Розуміти вплив принципів права на процес нормотворчості та правозастосування;
- РНС НД – 2.29. Розуміти вплив євроінтеграційних процесів на джерела права;
- РНС НД – 2.30. Вміти оперувати основними концепціями міжнародного і національного права, застосовувати норми міжнародного права в правовій системі України;
- РНС НД – 2.31. Демонструвати здатність вільно визначати дію джерел права у часі, просторі та за колом осіб;
- РНС НД – 2.32. Розуміти роль різних джерел права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання;

РНС НД – 2.33. Виявляти здатність кваліфіковано тлумачити нормативно-правові акти; визначати об'єкт та предмет тлумачення, стадії та способи тлумачення правових актів;

РНС НД – 2.34. Знати специфіку джерел права в правових сім'ях сучасності, розуміти вплив глобалізаційних процесів на формування та розвиток національної правової системи України;

РНС НД – 2.35. Виявляти компетентність у загальнотеоретичних проблемах, питаннях нормопроекування та правозастосування, глибоке розуміння принципу верховенства права та проблем його реалізації в Україні;

РНС НД – 2.36. Демонструвати здатність давати кваліфіковані юридичні висновки і консультації в конкретних сферах юридичної діяльності;

РНС НД – 2.37. Виявляти здатність до здійснення дослідницької діяльності на основі знання та критичного аналізу правових проблем, вміння обирати оптимальні методи дослідження, обробляти результати досліджень аналізувати їх з урахуванням актуальних наукових і практичних джерел;

РНС НД – 2.38. Виявляти проблеми у правовому регулюванні і пропонувати способи їх вирішення з використанням наявних теоретичних і прикладних знань відповідно до принципів захисту прав людини і її основоположних свобод;

РНС НД – 2.39. Вміння відшукувати професійну інформацію й використовувати інформаційні технології і бази даних для професійної діяльності;

Експлікація результатів освоєння навчальної дисципліни і результатів навчання за спеціальністю і спеціалізацією освітньо-професійної програми визначається в карті результатів навчання, сформульованих у термінах компетентностей (Додаток 2).

5. Модуляризація компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни.

Експлікація модуляризації компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни визначається у матриці зв'язків між модулями

навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями (Додаток 3).

2. Опис навчальної дисципліни

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЕКТС: 14	Освітньо-науковий рівень – третій (доктор філософії)	Обов'язкова Модуль 1 Лекції: 40
Кількість модулів: 2	Галузь знань – 08 «Право»	Практичні заняття: 20 Самостійна робота: 60
Загальна кількість годин: 420	Спеціальність – 081 «Право»	Модуль 2 Лекції: 50
Тижневих годин: 12		Практичні заняття: 30 Самостійна робота: 80
Аудиторних: 4		Види контролю:
Самостійна робота: 8		поточний контроль; семестровий контроль (залік), підсумковий контроль знань (іспит)

3. Зміст програми навчальної дисципліни

Викладення змісту програми навчальної дисципліни здійснюється за двома модулями.

Модуль 1. **Філософсько-правові та загально-теоретичні проблеми джерел права** (Загальна теорія джерел права).

1. Джерела права: вступ до проблеми

Багатозначність поняття джерел права: ідеальні – правові ідеї та цінності; матеріальні (змістові) – чинники формування, соціальні основи права; формальні (юридичні) – зовнішній вираз права, форми права. Взаємозв'язок ідеальних, матеріальних та формальних аспектів в розумінні джерел права (правова ідеологія, суспільні відносини та юридичні тексти як джерела права). Джерело

права і форма права.

Загальна теорія джерел права та її місце в юридичній науці. Аспекти вчення про джерела права: філософські, соціологічні, юридичні. Вчення про джерела права в правовій доктрині.

2. Типи праворозуміння у контексті проблеми джерел права

Основні концепції праворозуміння: критерії розрізнення та головні особливості. Правовий позитивізм: особливості, види, переваги та недоліки. Еволюція правового позитивізму: класичний позитивізм Дж. Остіна, нормативізм Г. Кельзена, аналітична юриспруденція Г. Харта. Жорсткий і м'який позитивізм. Позитивістська концепція нормативності та джерел права. Теорії природного права: сутність, особливості, переваги та недоліки. Різновиди природно-правового мислення. Релігійні концепції природного права (Т. Аквінський). Теорії суспільного договору (Т. Гобсес, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Деонтологічна філософія права І. Канта. Погляд на нормативність і джерела права. Практичне значення теорій природного права (Нюрнберзькій процес та ін.). Формула Радбруха. Сучасні концепції природного права: особливості та різновиди: феноменологічні, екзистенціалістські, герменевтичні, комунікативні, аналітичні. Соціологічні концепції права: сутність, різновиди та погляди на нормативність і джерела права. Сучасні дебати між позитивізмом і неопозитивізмом (Є. Булігін, Р. Алексі та ін.). Тенденція до інтеграції різних підходів до розуміння права.

3. Право: природа, структура, функції. Нормативність права

Поняття права. Право як соціальна практика. Ознаки права: нормативність, обов'язковість, визначеність, забезпеченість примусом. Функції права. Зміст і форми права. Формування і оформлення змісту права в його джерелах. Ідеальний і реальний виміри права. Правова реальність: поняття та структура. Поняття природного права, позитивного права, правового життя.

Нормативність як ключова ознака права. Соціальна нормативність: природа, сутність, ознаки. Концепція нормативності права в межах основних типів праворозуміння. Нормативність права: поняття, сутність, прояви.

Нормативність джерел права.

4. Джерела права і юридична валідність (чинність)

Понятті чинності (валідності) права: різні підходи. Валідність як спосіб у який норма виявляє своє буття (на відміну від природних фактів). Концепції валідності: Г. Кельзен, А. Росс, Є. Булигін, Р. Алексі. Правило визнання і правило скасування. Валідність права у правовому позитивізмі та у неопозитивістських концепціях права. Валідність як головна ознака джерел права. Типи валідності: вхідна, поточна, вихідна. Підстави валідності. Формальна і матеріальна валідність. Нові виміри проблеми валідності. Валідність і м'яке право (Концепція П. Вестерман). Співвідношення понять валідність (дійсність, чинність), юридична сила, дієвість, дія. Моральна, соціальна і юридична валідність. Умови визнання норми чинною (валідною).

5. Ідеальні джерела права. Правові цінності

Ідеальні джерела права. Юридичний світогляд: ідея розумного законодавства і гарантування прав людини. Правові цінності як ідеальні джерела права. Система правових цінностей. Універсальні правові цінності. Співвідношення понять цінності, принципу, норми. Справедливість як правова цінність і принцип права. Справедливість як вираз духу права, його головна ідея. Суб'єктивна й інституційна справедливість. Формальна, змістова та процедурна справедливість. Різні концепції справедливості. Свобода як правова цінність та принцип права. Негативна і позитивна свобода. Підстави для обмеження свободи. Конституційні гарантії свободи. Свобода v. рівність. Рівність як правова цінність та принцип права. Рівність у свободі та гідності. Формальна рівність. Заборона дискримінації. Рівність v. свобода. Людська гідність як правова цінність. Цінність людської особистості. Недоторканість гідності людини. Гідність як основа прав людини. Гуманізм як принцип права.

6. Матеріальні (змістові) джерела права як чинники правоутворення

Основи (детермінанти) права як його матеріальні (змістові) джерела: підходи до розуміння та класифікація. Міфологічні та релігійні основи права. Право і релігія. Природні та біологічні основи права. Антропологічні та

когнітивні основи права. Соціальні основи права: економічні, політичні, соціетальні, моральні, історичні. Внутрішньоправові основи права: концепції Г. Кельзена, Л. Фулера, Н. Лумана. Взаємодія детермінант права у процесі правоутворення.

Поняття і процес правоутворення. Процес формування права з точки зору різних концепцій праворозуміння. Основні шляхи формування права: історія і сучасність. Роль публічної влади у процесі правоутворення. Фактори, що впливають на процес правоутворення.

Значення повторюваності суспільних відносин у формуванні права. Вплив інших соціальних регуляторів на правоутворення. Санкціонування соціальних норм. Нормотворчість як етап правоутворення.

Особливості правоутворення у публічній і приватній сферах відносин. Специфіка правоутворення на наднаціональному, національному і локальному рівнях.

7. Юридичні джерела права, їх специфіка та роль у правовому регулюванні

Юридичні джерела права, сутність та ознаки. Формальна визначеність як ознака права. Форма права: поняття, ознаки, властивості та зміст. Формування понять «форма права» і «джерело права» в юридичній науці, їх співвідношення між собою. Юридичний текст як форма буття джерел права. Роль форм (джерел) права у правовому регулюванні.

Історична та соціокультурна детермінованість форм (джерел) права.

Еволюція розуміння джерел права в контексті праворозуміння. Методологія, принципи дослідження та дискусійні питання джерел права. Наукові традиції аналізу джерел права.

8. Види формальних (юридичних) джерел права та їх система

Підходи до класифікації форм (джерел) права. Види форм (джерел) права: за сферою походження (внутрішньодержавні та міжнародно-правові); за юридичною значущістю (основні та додаткові); за історичними та функціональними показниками (первинні та вторинні); за способами фіксації

(письмові та усні); за способами надання юридичної значущості та їх наслідками (обов'язкові та переконливі); за поширенням у правових сім'ях (традиційні й нетрадиційні); за типами правових систем (типові та нетипові); за відповідністю певним моделям (класичні та модифіковані) тощо.

Основні різновиди форм (джерел) права (нормативно-правовий акт, судовий прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий договір, правова доктрина, судова практика).

Системні зв'язки джерел права: генетичні, структурні, функціональні.

Чинники формування форм (джерел) права. Принципи побудови системи джерел права, їх своєрідність в різних правових системах світу. Рецепція джерел права. Динаміка джерел права в умовах глобалізації.

9. Нормотворчість: поняття, види, функції

Нормотворчість як правова форма діяльності публічної влади. Поняття та ознаки нормотворчості. Нормотворчість на наднаціональному, національному і локальному рівнях.

Суб'єкти, уповноважені на здійснення нормотворчості. Делегування нормотворчих повноважень. Участь громадськості у нормотворчому процесі.

Процедурний характер нормотворчої діяльності. Стадії нормотворчості. Інститут вето та його значення.

Дотримання вимог до юридичної регламентації нормотворчої діяльності як умова легітимності позитивного права. Соціологічне та експертне забезпечення нормотворчої діяльності. Нормотворча техніка як інструмент нормотворчої діяльності. Змістова характеристика засобів нормотворчої техніки і правил їх використання. Законодавство про нормативно-правові акти як засіб забезпечення їх відповідності змістовним і формальним критеріям якості. Якість нормативно-правового акта: поняття та система критеріїв.

Види нормотворчої діяльності (за процедурою прийняття нормативних актів і їх юридичною силою; за уповноваженим суб'єктом; за сферою дії тощо).

Функції нормотворчості (первинне і вторинне регулювання суспільних відносин, дерегуляція, усунення недоліків правового регулювання, його

упорядкування). Принципи нормотворчості: верховенство права, законність, демократизм, ефективність, професіоналізм та ін.

Особливості підзаконної і локальної нормотворчості. Питання допустимості підзаконної нормотворчості органами вторинного представництва. Державна реєстрація нормативно-правових актів. Проблеми правового регулювання підзаконної нормотворчої діяльності в Україні.

10. Верховенство права у правовому регулюванні

Способи, методи і типи правового регулювання суспільних відносин. Процес (механізм) правового регулювання. Визначення меж правового регулювання суспільних відносин. Наслідки виходу за межі правового регулювання. Забезпечення ефективності правового регулювання. Верховенство права як умова ефективності правового регулювання.

Верховенство права: становлення концепції та сучасний стан. Світоглядні основи та структурні принципи верховенства права. Зміст і вимоги верховенства права. Верховенство права у широкому та вузькому розумінні. Верховенство права (rule of law) і верховенство через право (rule by law). Формальні і змістові концепції: сутність, переваги і недоліки. Критерії оцінки наявності у суспільстві верховенства права: законність, правова визначеність, запобігання зловживанню повноваженнями, рівність перед законом і недискримінація, доступ до правосуддя, дотримання прав людини. Конкретні виклики верховенству права: корупція та конфлікт інтересів, збирання даних та спостереження. Значущість верховенства права для національної правової системи. Сучасні концепції верховенства права (Т. Бінгем, Б. Таманага, П. Гаудер, М. Кригер та ін.) та можливість їх застосування до українських реалій. Верховенство права та реформи в Україні.

Модуль 2. Теоретико-прикладні проблеми джерел права (спеціальна теорія джерел права)

11. Нормативно-правовий акт як форма (джерело) права

Поняття та ознаки нормативно-правового акта як джерела права та

різновиду правових актів. Принципи і функції нормативно-правового акту в регулюванні суспільних відносин.

Переваги нормативно-правового акта як джерела права. Особливості регулятивного впливу нормативно-правового акта на суспільні відносини. Нормативно-правовий акт і політика.

Види нормативно-правових актів. Поняття та види законів. Конституція як Основний Закон. Кодекс як особливий вид закону. Вища юридична сила закону. Підзаконні нормативно-правові акти. Розмежування предметів регулювання між різними видами нормативно-правових актів.

Нормативно-правові, інституційні, процедурні та юридико-технічні засоби попередження, подолання та усунення недоліків нормативно-правових актів. Співвідношення і взаємодія нормативно-правового акта з іншими джерелами права.

Система нормативно-правових актів. Якість системи нормативно-правових актів: поняття та система критеріїв. Правовий моніторинг системи нормативно-правових актів: поняття, види.

12. Конституція в системі джерел права

Зародження ідеї конституції і перші конституційні тексти. Ознаки конституції.

Класифікації конституцій. Гнучкі і жорсткі конституції. Писані і неписані конституції. Формальна і органічна конституція.

Конституція у системі джерел національного права. Найвища юридична сила конституції. Особливості ратифікації міжнародних договорів, які суперечать Конституції. Конституційний суд як орган захисту Конституції. Конституція і міжнародне право.

Закріплення основоположних правових цінностей у тексті Конституції. Права людини у тексті конституції. Обмеження державної влади у тексті конституції. Основоположні принципи права у конституції. Пряма дія конституції.

14. Закон як вид нормативно-правового акту

Підходи до визначення понять «закон» і «законодавство». Види законів та їх основні ознаки. Зв'язки між законами та іншими нормативно-правовими актами. Народ і парламент як суб'єкти прийняття законів.

Закон в системі форм (джерел) права, співвідношення і взаємодія.

Суспільні відносини, що підлягають регулюванню на рівні закону. Визначення сфери дії закону. Закони в унітарній і в федеративній державі.

Система законодавства і її співвідношення із системою права.

Модельний закон як інструмент гармонізації національних правових систем.

Поняття та ознаки правового закону. Принцип законності у правовому регулюванні.

13. Кодекс у системі законодавства держави

Кодекс: поняття та ознаки. Юридична сила кодексів. Види кодифікації (загальна, галузева, спеціальна й міжгалузева (комплексна) кодифікація).

Історія кодифікації та її значення для правового регулювання суспільних відносин. Перші кодифіковані акти.

Принципи кодифікації. Процес кодифікації. Особливості кодифікації у приватному і публічному праві. Кодифікація у матеріальному і в процесуальному праві.

Стан та перспективи кодифікації законодавства в Україні. Досвід кодифікації в інших країнах.

15. Підзаконний акт як елемент системи законодавства

Поняття та риси підзаконного акта. Критерії класифікації підзаконних актів. Розмежування підзаконних актів і актів делегованої правотворчості. Співвідношення підзаконних актів державної влади та місцевого самоврядування.

Співвідношення підзаконних актів з іншими первинними джерелами права.

Вимоги до змісту підзаконних актів (відповідність основоположним принципам права, загальноновизнаним стандартам у сфері прав людини,

конституційним положенням, а також вимогам інших первинних джерел права, щодо яких підзаконний акт займає підпорядковане положення; відсутність положень, які сприяють або можуть сприяти корупційним правопорушенням) й вимоги щодо відповідності правилам юридичної техніки (вибір належної форми підзаконного акта; відповідність вимогам, що висуваються до стилю нормативних актів; належна структура нормативних актів тощо).

16. Локальний акт в системі форм (джерел) права

Локальні нормативно-правові акти: особливості і їх предмет регулювання.

Роль органів місцевого самоврядування в системі управління суспільством і державою. Класифікація нормативно-правових актів місцевого самоврядування: за суб'єктами нормотворчості, за формою, за часом дії, за сферою дії, за колом осіб, за характером повноважень, за сферою реалізації, за специфікою процедури прийняття і виконання.

Місце правових актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел права в Україні.

Узагальнення правових позицій органу конституційної юрисдикції і Верховного Суду України, що розкривають правову природу актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

17. Корпоративні акти як форма (джерело) права

Корпоративне регулювання суспільних відносин: поняття та ознаки. Взаємодія і співвідношення корпоративного регулювання з іншими видами соціального регулювання.

Корпоративні акти: поняття, види, порядок прийняття і сфера дії. Юридична сила корпоративних актів.

Забезпечення ефективності корпоративних актів за допомогою правових засобів впливу.

Тенденції та перспективи розвитку корпоративної нормотворчості: зарубіжний досвід.

18. Делеговане законодавство

Поняття, умови і передумови делегування державних повноважень.

Компетенція державного органу та порядок її реалізації. Особливості взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади в правовій державі.

Юридична природа делегування державних повноважень.

Порівняльний теоретичний аналіз делегування законодавчих повноважень.

Інші види делегування державних повноважень.

19. Презумпція правового характеру нормативно-правових актів

Природа і зміст презумпції правового характеру нормативно-правових актів. Її значення для правового регулювання.

Підстави і юридичні наслідки визнання нормативних актів такими, що порушують вимоги належного правового регулювання. Нікчемні і оспорювані нормативно-правові акти.

Контроль за конституційністю і законністю нормотворчої діяльності: конституційний, адміністративний, громадський тощо.

20. Нормативно-правовий договір як джерело права

Договір як соціальний інститут і юридична конструкція. Ознаки договору як правового акту. Види договорів. Договірне правове регулювання. Договір у публічному і у приватному праві. Принципи і функції договору у регулюванні суспільних відносин.

Поняття та ознаки нормативно-правового договору. Відмінності між договорами з нормативним змістом та індивідуально-правовими договорами. Класифікація нормативно-правових договорів.

Суб'єкти укладання нормативно-правових договорів. Визначення предмету регулювання та юридичної сили нормативно-правового договору.

Внутрішньодержавні нормативні договори. Конституційний Договір. Колективні трудові договори і угоди. Адміністративний договір.

21. Міжнародно-правові договори

Поняття, особливості, види міжнародно-правових договорів. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України (Закон України «Про міжнародні договори України»). Нормативно-правовий договір як джерело

європейського права.

Місце міжнародно-правових договорів в ієрархічній структурі системи національного законодавства. Перспективи договірної нормотворчості за умов децентралізації правового регулювання

22. Судова правотворчість

Роль суду в процесі формування права у світовій та українській практиці. Погляди основних шкіл права на роль суду у формуванні права. Значення судового розсуду.

Класифікація актів судової влади: за змістом; за функціональним призначенням у правовому регулюванні; за видами судочинства та за юрисдикцією суду; за інстанційністю; за суб'єктами, що їх приймають; за адміністративно-територіальним поділом; за складом суду; за характером застосування норм права; за реалізацією функцій судової влади; за формою зовнішнього об'єктивування результатів; за ступенем обов'язковості; за юридичними властивостями та залежно від обставин справи.

Прояви судової правотворчості: а) створення нових і подолання чинних судових прецедентів (судова правотворчість у класичному розумінні); б) ухвалення судових рішень, в яких шляхом тлумачення нормам права фактично надається нового значення (створення так званих «прецедентів тлумачення»); в) скасування чинних нормативно-правових актів або їхніх частин шляхом визнання їх неконституційними або протиправними («негативна правотворчість»).

Історичні причини нормативності актів судової влади: необхідність дотримання звичаїв, що визнавались у судових рішеннях; централізація державної влади, ієрархічність судової системи та відкритість судочинства. Також визначені причини поширення нормативного впливу актів судової влади у сучасних правових системах, зокрема в українській правовій системі, з-поміж яких слід назвати: необхідність забезпечення єдності судової практики та однаковості застосування норм права судами; належне застосування правових норм та здійснення суддівського тлумачення; необхідність гарантування

реалізації конституційних норм як норм прямої дії; безпосередній судовий захист конституційних прав та свобод; заповнення прогалин та усунення колізійності законодавства.

Основні відмінності нормативності актів судової влади від нормативно-правових актів: обмеженість нормативної дії цих актів (лише для суддів, а не для всіх суб'єктів права, за виключенням актів конституційного суду); здебільшого обов'язковість цих актів встановлюється у судовій практиці, а не на законодавчому рівні; нормативну силу має не акт судової влади загалом, а та його частина, що містить правоположення (правову позицію) за умов повторюваності фактичних обставин та правовідносин; рівень нормативності тісно пов'язаний з фактичними обставинами справи, а доведення різниці між цими обставинами під час вирішення аналогічної справи істотно знижує рівень нормативності.

Застосування принципів права при здійсненні правосуддя.

Основні доктрини суддівського обмеження (самообмеження).

23. Судовий прецедент

Поняття судового прецеденту як джерела права в національних правових системах. Історія формування доктрини судового прецеденту в юридичній літературі та судовій практиці. Принцип *stare decisis* як основа цієї доктрини. Прецедентна норма права. Прецедентне право, його переваги і недоліки.

Специфічні ознаки судового прецеденту. Принципи і функції судового прецеденту в регулюванні суспільних відносин. Складові прецедентного судового рішення: *ratio decidendi* та *obiter dictum*. Специфіка формулювання *ratio decidendi*, його зміст та критерії відокремлення від *obiter dictum*. Умови та техніка відхилення судів від раніше прийнятих прецедентів: «розрізнення» та «подолання» прецедентів. Види судових прецедентів: створені на основі загального права й створені на основі писаного права; вертикальні і горизонтальні; обов'язкові і переконливі; фактичні і формальні; конституційно-правові, адміністративно-правові, цивільно-правові тощо.

Судовий прецедент та інші джерела «судового права». Розмежування

понять «судовий прецедент», «судова практика», «судове рішення».

Роль судового прецеденту в національному, європейському і міжнародному праві. Взаємодія судового прецеденту з іншими формами (джерелами) права.

Судовий прецедент як джерело права в Україні.

24. Судова практика як форма (джерело) права

Поняття судової практики та її співвідношення із судовим прецедентом. Формування поглядів на судову практику як на форму (джерело) права. Принципи і функції судової практики в регулюванні суспільних відносин.

Місце судової практики в системі джерел права. Специфіка застосування судової практики в різних правових системах сучасності (романо-германській, англо-американській, традиційній та релігійній сім'ях).

Судова практика як чинник єдності судової системи і національної правової системи загалом, узгодженості і передбачуваності правового регулювання суспільних відносин

Особливості судової практики як джерела права в Україні. Вплив судової практики на розвиток української правової системи (рекомендації, що містяться в постановах, роз'ясненнях, інформаційних листах Верховного і вищих спеціалізованих судів, тощо).

25. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права

Захист прав людини за допомогою Європейського суду з прав людини. Принципи тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Динамічна інтерпретація Конвенції. Право на справедливий суд. Юрисдикція Європейського суду з прав людини.

Доктрина усталеної судової практики. Правозастосовний розсуд. Набуття практикою Європейського суду з прав людини обов'язкового характеру. Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні. Міждержавні спори у практиці Європейського суду з прав людини.

Проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Відповідальність держави за невиконання рішень Європейського суду з прав людини.

26. Правовий звичай як джерело права

Поняття правового звичаю, його риси. Правовий звичай як історичне першоджерело права. Історична школа права. Звичаєве право.

Види правових звичаїв. Відмінність звичаю від традиції. Функції та принципи заточування правового звичаю в регулюванні суспільних відносин.

Місце правового звичаю як джерела права у різних правових сім'ях сучасного світу.

Роль правового звичаю та особливості його застосування як джерела права у правовій системі України.

27. Правова доктрина як джерело права

Основні підходи до розуміння юридичної природи правової доктрини. Еволюція наукових уявлень про правову доктрину як джерело права з позицій різних теоретичних концепцій, підходів до праворозуміння та класифікацій джерел права. Правова доктрина та юридична наука: співвідношення та взаємодія.

Структура та ознаки правової доктрини. Принципи і функції правової доктрини в регулюванні суспільних відносин.

Суб'єкти формування правової доктрини, форми її вираження (об'єктивації). Офіційне санкціонування правової доктрини: значення та способи. Основі напрямки впливу правової доктрини на правову систему. Особливості використання правової доктрини в різних галузях юридичної практики.

Генеza правової доктрини як особливого правового явища. Роль і значення правової доктрини у становленні і розвитку різних правових систем сучасності.

Правова доктрина в Україні.

28. Загальні принципи права як джерело права

Загальні принципи права: поняття, ознаки, види. Роль загальних принципів права у правовому регулюванні. Зв'язок принципів права із концепцією

природного права.

Принципи права як джерела права у міжнародному, європейському і національному праві.

Загальні принципи права як джерела права в Україні. Взаємодія і співвідношення з іншими джерелами права.

29. Вплив євроінтеграційних процесів на джерела права в Україні

Фундаментальні принципи ЄС (супранациональність, пропорційність, солідарність і субсидіарність) та їх вплив на право ЄС і право держав-членів.

Правова природа та структура джерел права ЄС. Первинні (primary law), вторинні (secondary law) та додаткові (supplementary law) джерела права ЄС. Законодавчі та незаконодавчі акти як джерела права ЄС. Прецеденти, загальні принципи права та міжнародне право як джерела права ЄС.

Проблемні питання верховенства правових актів ЄС над актами національного законодавства. Право ЄС та національні конституції.

Гармонізація джерел права України із правом ЄС у світлі Угоди про Асоціацію. Основні напрями реформування українського законодавства у зв'язку з євроінтеграційними процесами.

30. Форми (джерела) права в національному і міжнародному праві

Поняття міжнародного і національного права. Моделі їх взаємодії і співвідношення. Судова практика держав щодо співвідношення національного та міжнародного права. Сфера дії і предмет регулювання міжнародного і національного права.

Природа обов'язкової сили міжнародного права. Концепція «м'якого права» (soft law). Ієрархія норм міжнародного права. Кодифікація норм міжнародного права. Взаємодія норм міжнародного права з нормами інших систем регулювання міжнародних відносин.

Особливості форм (джерел) міжнародного права. Поняття «джерела міжнародного права». Проблема ієрархії та класифікації джерел міжнародного права. Міжнародний договір. Міжнародний звичай. Загальні принципи права. Державні односторонні акти. Рішення (резолюції) міжнародних організацій.

Рішення міжнародних судів та арбітражів. Доктрина міжнародного права.

Міжнародне публічне і міжнародне приватне право: специфіка джерел.

Національне законодавство України, її судова практика та міжнародне право. Національне законодавство та міжнародна судова практика. Правонаступництво держав щодо міжнародних договорів.

Міжнародний нормотворчий процес. Сутність міжнародного нормотворчого процесу. Принципи міжнародного нормотворчого процесу. Односторонні акти держави у міжнародному нормотворчому процесі. Участь громадськості в міжнародному нормотворчому процесі. Кодифікація міжнародного права.

Міжнародно-правовий і внутрішньодержавний механізм реалізації норм міжнародного права.

31. Особливості дії форм (джерел) права у часі, просторі і за колом осіб

Правила визначення дії форм (джерел) права у часі. Основні вимоги. Момент набуття чинності, момент зупинення і відновлення дії, момент припинення дії.

Напрями темпоральної дії: негайна (безпосередня) дія, переживаюча (ультра активна) дія і зворотня (ретроактивна). Вирішення темпоральних колізій у правовому регулюванні. Особливості визначення дії в часі окремих форм (джерел) права.

Загальні правила визначення дії форм (джерел) права у просторі і за колом осіб. Специфіка дії окремих видів форм (джерел) права у просторі і за колом осіб.

32. Роль різних форм (джерел) права у забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання

Стабільність і динамізм правового регулювання: поняття та прояви. Чинники стабільності і динамізму правового регулювання.

Юридичні механізми забезпечення стабільності і динамізму правового регулювання. Специфіка забезпечення у публічному і приватному праві.

Роль законодавства, судових прецедентів, судової практики, правових звичаїв, нормативно-правових договорів, загальних принципів права у

забезпеченні стабільності і динамізму правового регулювання.

33. Тлумачення джерел права

Загальна характеристика тлумачення норм права. Етапи здійснення інтерпретаційної діяльності. Статична та динамічна, суб'єктивна й об'єктивна методики тлумачення. Межі інтерпретаційної діяльності. Співвідношення інтерпретації та нормотворення, інтерпретації та правозастосування. Інтерпретаційна техніка. Принципи тлумачення норм права. Способи правотлумачення, їх прийоми та правила. Канони інтерпретації. Види тлумачення за ступенем відповідності змісту і тексту правового акта та за наявністю повноважень щодо його здійснення.

Особливості тлумачення нормативно-правових актів. Текстовий спосіб як первинний спосіб з'ясування змісту нормативно-правового акту. Суб'єкти інтерпретації. Автентичне чи делеговане тлумачення нормативно-правового акту. Особливості тлумачення конституцій, законів і підзаконних актів. Складності інтерпретації поточних законів у порівнянні з кодифікованими законами.

Особливості тлумачення правового звичаю. З'ясування історичних коренів і соціального середовища, в якому діє правовий звичай як прийоми їх інтерпретації. Юридичні наслідки тлумачення правових звичаїв різних видів: *secundum legem* (на доповнення до закону), *consuetude praeter legem* (крім закону) та *consuetude abversus legem* (проти закону). Тлумачення правових звичаїв у конституційному, трудовому, цивільному, сімейному праві.

Особливості тлумачення нормативно-правового договору. З'ясування волі сторін як прийом інтерпретації. Специфіка тлумачення внутрішньодержавних і міжнародних договорів. Інтерпретація Конвенції як «живого документу» у практиці Єсвросуду. Компетенція Міжнародного Суду ООН при тлумаченні міжнародних договорів. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступлень від положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

Особливості тлумачення правового прецеденту. Принцип одноманітності

тлумачення права як основа правового прецеденту. Суб'єкти з'ясування та роз'яснення правових прецедентів. Урахування системності прецедентного права як правило системного способу тлумачення прецедентів. Особливості інтерпретації прецедентів в аспекті їх казуїстичності. Сила обов'язковості прецеденту тлумачення. Узагальнення судової практики як приклад інтерпретації судових прецедентів.

Особливості тлумачення правової доктрини. Юридична сила інтерпретаційних висновків за результатами тлумачення правової доктрини. Поділ тлумачення правової доктрини на професійне та доктринальне. Діяльність органів конституційної юрисдикції із з'ясування поглядів учених. Тлумачення змісту окремої думки. Інтерпретація положень науково-практичних коментарів при провадженні різних видів юридичної діяльності.

34. Специфіка джерел права в правових сім'ях сучасності

Система джерел права в романо-германській правовій сім'ї. Закони в романо-германському праві: поняття, особливості законів, їх ієрархія. Конституції та конституційні закони. Кодекси в романо-германському праві. Різновиди поточних законів в романо-германському праві: програмні, органічні, спеціальні, рамкові, базові, ординарні, федеральні, фінансові, про фінансування соціального забезпечення, про порядок виконання / застосування, що схвалюють статути автономій. Підзаконні акти романо-германського права: ознаки, різновиди. Регламент. Акти делегованого законодавства. Ордонанси у Франції. Законодавчі декрети в Італії, Іспанії. Декрети-закони в Іспанії.

Система джерел англо-американського права. Різновиди джерел англо-американського права. Первинні джерела англо-американського права: законодавство (статути та делеговане законодавство), прецедентне право, правовий звичай, розум, правові документи ЄС (англійське право). Вторинні джерела англо-американського права: правова доктрина, збірники прецедентів та практики, підручники. Закон як джерело права в сім'ї англо-американського права. Класифікація актів Парламенту в Англії. Акти реформи права в Англії. Обов'язкові стадії законопроекту в Англії. Цитування законів в Англії. Закони в

США. Конституція США (писана). Федеральні закони і закони штатів. Кодекси. Делеговане законодавство в сім'ї англо-американського права. Розум як джерело права. Канонічне та римське право як джерела англо-американського права. Джерела права Канади, Австралії та Нової Зеландії. Основні джерела: загальне право, статутне право, делеговане законодавство, звичай. Міжнародно-правовий акт.

Джерела права в релігійних правових системах. Основні джерела права в ісламі: Коран і Суна як основоположні джерела ісламського права, іджма і кійяс як похідні джерела ісламського права. Джерела права сучасних мусульманських держав. Джерела індуського права. Веди. Сміті. Дхармасутри. Дхармашастри. Артхашастри. Нібандхазі. Звичаї. Джерела права сучасної Індії. Джерела іудейського права. Каббала. Старий заповіт. Тора. Талмуд. Мішна. Гемара. Барайти. Галаха. Мидраш (Мидрашим). Звичай Законодавство мудреців. Рішення єврейських судів. Збірки судових рішень. Доктрина. Джерела права сучасного Ізраїлю. Джерела канонічного права. Біблія. Постанови Всесвітніх соборів. Постанови обласних (помісних) соборів. Постанови Синоду. Папські декреталії. Наукові трактати авторитетних богословів. Звичай. Джерела права Ватикану.

Джерела права в традиційних правових системах.

4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

4.1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять

Форми організації освітнього процесу – навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи.

Види навчальних занять – лекції, практичні заняття, індивідуальні заняття, консультації, круглі столи тощо.

4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

1. Зміст та призначення самостійної роботи здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, яка здійснюється під час аудиторних та позааудиторних занять з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей здобувачів вищої освіти під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі.

Під час цієї роботи здобувач має:

а) вивчати дослідження та матеріали, викладені у навчальних посібниках, науково-практичних коментарях, монографіях, наукових статтях та в іншій науковій і навчально-методичній літературі, зокрема, що додатково рекомендована викладачем;

б) досліджувати джерела національного права і міжнародного права, зокрема, національну і міжнародну судову практику відповідно до тем навчальної дисципліни.

Одним із головних завдань самостійної роботи здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії є удосконалення їх пізнавальної активності, стимулювання вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати й удосконалювати свої знання. Самостійна робота спрямована на формування особистісних та професійних якостей здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, засвоєння ними сукупності знань, умінь, навиків.

2. Формами самостійної роботи здобувачів є:

– письмове виконання домашніх завдань (визначаються завданнями для практичних занять), підготовка до практичних занять;

– робота в інформаційних мережах;

– опрацювання додаткової літератури;

– складання бібліографії за відповідною темою;

– аналіз джерел права (національного і міжнародного);

– підготовка есе з проблемних питань та тематичних презентацій;

– підготовка тез доповідей та участь у наукових конференціях;

– інші форми роботи.

4.3. Освітні технології та методи навчання

Освітні технології: ігрові технології, інтерактивні технології, технологія проблемного навчання, технологія інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових моделей, аудіо-візуальні технології, технологія рівневої диференціації навчання на основі обов'язкових результатів, технологія колективного способу навчання, технологія групової діяльності, технологія групових творчих вправ, інтегральна технологія навчання, технологія сугестивного навчання, технологія розвитку критичного мислення, технологія навчання як дослідження, технологія формування творчої особистості.

Методи навчання: проблемно-пошукові методи, метод проектного навчання, ділові ігри, методи колективної розумової діяльності, метод застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні, метод дискусії.

4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни.

1. Поточний контроль знань здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Оцінювання знань здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК). Загальним об'єктом оцінювання знань здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії є відповідні частини навчальної програми дисципліни, засвоєння яких перевіряється під час ПК. Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, здатності осмислити зміст окремих тем чи розділу, умінь застосовувати отримані знання з філософії права і загальної теорії права при вирішенні професійних завдань. Об'єктами ПК знань є: систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

2. Підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Підсумкове оцінювання рівня знань здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється на основі результатів поточного ПК та підсумкового контролю знань (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання, що виносяться на ПКЗ оцінюються від 0 до 60 балів. ПКЗ з курсу «Форми (джерела) права» проводиться у формі заліку та іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання з сучасними соціальними і правовими проблемами.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до здобувачів на початку навчального семестру. До екзаменаційного білета включаються три питання з курсу. Відповідь на кожне питання оцінюється від 0 до 20 балів.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в університеті
A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80-89
C	ДОБРЕ – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75-79
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70-74

E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії	3	60-69
FХ	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	20-59
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		1-19

3. Критерії і рівні оцінювання результатів навчання.

Загальними критеріями оцінювання рівня знань, умінь і навичок здобувачів при ПК є:

- а) правильність, повнота, глибина, системність і ґрунтовність відповіді на питання, виконання індивідуального завдання;
- б) уміння обґрунтувати свою позицію, повнота і переконливість наведених аргументів;
- в) уміння використовувати теоретичні знання при правничому аналізі;
- г) використання основної та додаткової літератури;
- ґ) посилання на норми національного та міжнародного права, а також на судову і правозастосовну практику.

Спеціальними критеріями оцінювання ПК є:

- а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне доопрацювання окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0 – 12 балів, або від 0 – 6 балів за модуль);
- б) оцінка за 2 контрольні роботи, які проводяться у процесі вивчення кожного модулю дисципліни за формою, яку визначає викладач: письмова контрольна робота та її презентація (від 0 до 7 балів за кожну роботу, або від 0 до 14 балів за модуль, від 0 до 28 балів за курс). Конкретний перелік питань до письмової контрольної роботи, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії на початку навчального семестру.

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється під час останнього семінарського заняття. Загальна максимальна кількість балів за ПК складає 40 балів. Мінімальна кількість балів за ПК, яка є допуском до складання екзамену, – 25 балів.

4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни:

підручники, навчальні посібники, довідкова література, монографії, статті:

1. Bederman D. J. Custom as a Source of Law. Cambridge University Press, 2010. 266 p.
2. Bix B. Kelsen, Hart, and legal normativity. *Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law* [Online], in print | 2017, Online since 15 November 2017, connection on 19 November 2017. URL : <http://revus.revues.org/3984> ; DOI : 10.4000/revus.3984
3. Cardozo B. The Nature of the Judicial Process / B. Cardozo. New Haven, Yale University Press; [etc., etc.] 1921. 180 p.
4. Dialogue between judges. Proceedings of the Seminar 31 January 2015 “Subsidiarity: a two-sided coin?” [Electronic resource] // “Dialogue between judges, European Court of Human Rights, Council of Europe, 2015. – Strasbourg, January 2015. – Access mode: http://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue_2015_ENG.pdf.
5. Horspool M. European Union Law. 6th ed. Oxford University Press, 2010. 619 p.
6. Jayawickrama N. The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence N. Jayawickrama. Cambridge. Univ. Press, 2003. 1097 p.
7. Kaczorowsky A. European Union law London: Routledge; 3 ed., 2013. 1168 p.

8. Legal Validity and Soft Law. Eds. P. Westerman, J. Hage, S. Kirste, A. R. Mackor. Springer, 2018. 266.
9. Shiner R. A. Legal Institutions and the Sources of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 3. Dordrecht: Springer, 2005. 252 p.
10. Lenaerts K. Constitutional Law of the European Union / K. Lenaerts, P. van Nuffel. Ed. by R. Bray. 2nd ed. London : Sweet & Maxwell, 2005. 971 p.
11. Newton B. Law Review Scholarship in the Eyes of the Twenty-First Century Supreme Court Justices: An Empirical Analysis / B. Newton. *Drexel Law Review*. 2012. Vol. 4. P. 399–416.
12. Papadopoulos A. The International Dimension of EU Competition Law and Policy / A. Papadopoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 362 p.
13. Peczenik A. Scientia Juris. Legal Doctrine as Knowledge of Law and as a Source of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 4. Dordrecht: Springer, 2005. 200 p.
14. Radin M. Sources of Law – New and Old / M. Radin // *Southern California Law Review*. 1928. Vol. 1. P. 411–421.
15. Rottleuthner H. Foundations of Law. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 2. Dordrecht: Springer, 2005. 205 p.
16. Schauer F. Authority and Authorities. *Virginia Law Review*. – 2008. Vol. 94. P. 1931–1961.
17. Shecaira F. Legal scholarship as a source of law : a thesis ... for the degree of doctor of philosophy / F. Shecaira ; McMaster University. Hamilton. 2011. 157 p.
18. Steiner H. International Human Rights in the Context of Law, Politics, Morals / H. Steiner, P. Alston, R. Goodman. Oxford; N.-Y.: Oxford Univ. Press, 2008. 1492 p.
19. Tamanaha B. A Realistic Theory of Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 202 p.

20. The ABC of European Union law by Professor Klaus-Dieter Borchardt [Electronic resource] / Klaus-Dieter Borchardt, 2010 Access mode: http://europa.eu/documentation/legislation/pdf/oa8107147_en.pdf
21. The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence. Edited by G. Duke, R. P. George. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 458 с.
22. Weatherill S. Cases and Materials on EU Law / S. Weatherill. 7th ed. Oxford : University Press, 2006. 728 p.
23. Wedwood R. The Nature of Normativity. Oxford: Clarendon Press, 2007. 296 p. + X
24. Авраменко Л. В. Значення категорій «сутність», «зміст» та «форма» при формулюванні поняття права. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 125. С. 15-23.
25. Алекси, Роберт. Понятие и действительность права (ответ юридическому позитивизму); пер. с нем. / А. Лаптев, Ф. Кальшойер. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. 192 с.
26. Альбукерке Пауло Пінто де. Окрема думка. Шлях до справедливості / пер. з англ. та фр. В. А. Капліної; упоряд., авт. передм. О. В. Капліна. Харків: Право, 2020. 552 с.
27. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підручник / Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.
28. Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм: уроки, вызови, гарантії: сб. избр. публ. и вступлений на междунар. Форумах, посвящ. дан. проблематике .Київ : Логос, 2011. 308 с.
29. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ.: 2008. 20 с.
30. Барабаш Ю. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4/5. С. 82-87.
31. Барак А. Судейское усмотрение ; пер. с англ. Москва: Норма, 1999. 376 с.

32. Баранов В. Техніко-юридичні засоби вираження суверенітету закону. *Українське право*. 2006. № 1. С. 91 – 105.
33. Бержель Ж.-Л. Общая теория права : пер. с фр. Москва : Nota Bene, 2000. 576 с.
34. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / пер. с англ. 2-е изд. Москва : МГУ: ИНФРА- М-НОРМА, 1998. 624 с.
35. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США ; пер. з англ. – Київ : Україна, 1999. 554 с.
36. Бехруз Х. Ісламські традиції права : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 296 с.
37. Биля І. О. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (28). С. 217-226.
38. Бирюков М. М. Европейское право: до и после Лиссабонского договора. Москва : Статут, 2013. 240 с.
39. Богачова Л. Л. Джерела європейського та національного права. *Держ. буд-во та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. Ю. Г. Барабаш та ін. Харків : Право, 2012. Вип. 24. С. 17–26.
40. Богачова Л. Л. Система Європейського та національного права [Електронний ресурс] / Л.Л.Богачова.– Режим доступу: [http : //archive.nbu.gov.ua/e-journals/tipp/2012_1/Bogachov.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/tipp/2012_1/Bogachov.pdf).
41. Богдановская И. Ю. Прецедентное право. Москва : Наука, 1993. 239 с.
42. Борщевський І. В. Судова практика як джерело права в Україні. *Наука і правохорона діяльність*. 2014. № 2 (24) С. 71–77.
43. Бошно, С. В. Прецедент, закон и доктрина (опыт социолого-юридического исследования). *Государство и право*. 2007. № 4.С. 72–78.
44. Бруно Л. Свобода и закон / пер. с англ. Москва: ИРИСЭН, 2008. 308 с.

45. Булыгин Е. В. Избранные работы по теории и философии права : пер. с англ., нем., исп. / под науч. ред. М. В. Антонова, Е. Н. Лисанюк, С. И. Максимова. Санкт-Петербург : Изд. дом Алеф-Пресс, 2016. 476 с.
46. Бурлай Є. В. Принцип «економії закону» як практична передумова реалізації принципу верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1. С. 80 – 84.
47. Бурлай Є. Конфлікт і договір. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 288-303.
48. Ван Хук М. Право как коммуникация : пер. с англ. Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петербурб. гос. ун-та, 2012. 287 с.
49. Варга Ч. Правова доктрина: методологія та онтологія. *Право України*. 2011. № 8. С. 99-108.
50. Васильев А. А. Правовая доктрина: вопросы теории и истории / А. А. Васильев: монография. Москва : Юрлитинформ, 2009. 272 с.
51. Васянович, Ольга Анатоліївна. Правовий звичай у правових системах сучасності. Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Київ : КНЕУ, 2014. 183 с.
52. Вестерман П. Чинність: репутація правил. *Філософія права та загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 121-139.
53. Вечерова Є. М. Нормативність кримінального права: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 460 с.
54. Вовк. Д. О., Цвік М. В. Про місце санкціонування у процесі формування права. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2004. № 2 (37). С. 13 – 24.
55. Вовпенко Н. Н. Источники и формы права. – <http://libvuz.net/book/141-istochniki-i-formy-prava-uchebnoe-posobie-voplenko-hh/5--2-klassifikacij-istochnikov-prava.html>
56. Гетьман Є. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, функції, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 92-100.

57. Головатий С. Верховенство права: У 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006 . Кн. III: Верховенство права: Український досвід. 1747 с.
58. Гончаров В. В. Динамічне тлумачення юридичних норм. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрНУ. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 27. Львів : СПОЛОМ, 2013. 252 с.
59. Горбунова Л. М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
60. Горобець К. Чинність, авторитетність і репутація: рефлексії щодо статті П. Вестерман. *Філософія права та загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 140-154.
61. Горшенев В. М. Нетипичные нормативные предписания в праве. *Советское государство и право*. Москва: Наука, 1978. № 3. С. 113-118.
62. Государственное право Германии: в 2-х т. / Изд. Й. Изензее, П. Кирххоф; пер. с нем. Москва: Ин-т гос-ва и права РАН, 1994. Т. I. 311 с.
63. Гримасюк П. О. Делегована правотворчість як форма правової діяльності. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 101-105.
64. Гриняк А. Б. Звичай як джерело правового регулювання договірних відносин / А. Б. Гриняк, В. В. Проценко. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 98-102.
65. Гук П. А. Судебный прецедент: теория и практика. Москва : Юрлитинформ, 2009. 128 с.
66. Гунель М. Введение в публичное право: Институты Основы Источники: пер. с фр. Москва : Изд. группа ИНТРАТЭК-Р, 1995. 278 с.
67. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози : пер. с фр. Москва : Междунар. отношения, 1996. 400 с.
68. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34 – 41.
69. Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Київ : Основи, 2000. 519 с.

70. Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського Суду по правам людини. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. ; пер. с фр. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 1072 с.
71. Демин А.В. Нормативный договор как источник административного права. *Государство и право*, 1998. № 2. С. 15-21.
72. Демченко Г. В. Судебный прецедентъ Варшава : Типография Варшавского Учебного Округа, 1903. 244 с.
73. Дерябина Е.М. Источники права Европейского союза: теоретико-правовое исследование. Москва: Проспект, 2015. 136 с.
74. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування: пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей та Е. Бредлі. Київ.: АртЕк, 1997. 624 с.
75. Дзейко Ж. О. Історіографія законодавчої техніки. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 21 – 27.
76. Договір як універсальна правова конструкція: монографія /А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2012. 432 с.
77. Дробязко С. Г. Предмет, сфера, об'єкт правового регулювання в умовах формування соціального правового державства і правового громадянського суспільства / С. Г. Дробязко. Выбр. наук. пр. Беларус. дзярж. ун-та: у 7 т. Минск :БДУ, 2001. Т. 3. С. 9 – 24.
78. Дудаш Т. Юридична природа рішень Європейського Суду з прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Право України*. 2010. №2 С. 173–179.
79. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.0. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 185 с.
80. Євграфова Є. П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід) : Монографія. Київ : КНТ, 2007. 184 с.

81. Забігайло В. Ієрархія нормативних правових актів як гарантія забезпечення верховенства права. *Український часопис міжнародного права*. 2002. № 2. С. 12-15.
82. Заболотна Н.Я. Нормативно-правовий договір: деякі проблеми загальної теорії. *Право України*. 2014. № 1. С. 17-22.
83. Загайнова, С. К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения. Москва : Норма, 2002. 176 с.
84. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
85. Загальна теорія права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3. 952 с.
86. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
87. Загребельский Г. Толкование законов: стабільность или трансформация. *Сравнительное конституционное обозрение*. № 3 (84). 2004. С. 80–82.
88. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. *Відом. Верховної Ради України*. 2006. № 30. стор. 1114. ст. 260.
89. Заморська Л. І. Примусовість та соціальна нормативність як передумови формування нормативності права. *Актуал. проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 440–447.
90. Иванов Р. Л. Пределы правового регулирования: понятие и виды. *Вестн. Омского университета*. Сер. «Право», 2011. № 4 С. 6 – 18.
91. Ивин А. А. Основания логики оценок. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1970. 230 с.

92. Избранные решения Федерального Конституционного суда Германии. Сост. проф., д-р Юрген Швабе, Торстен Гайслер. Отв. ред. Клаудиа Кроуфорд. Москва: Инфотропик Медиа, 2018. 1028 с.
93. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2007. 20 с.
94. Кабрияк Р. Кодификации / пер. с фр. Москва : Статут, 2007. 476 с.
95. Кампо В. М. Наукове забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України (роздуми небайдужого). *Віче*. 2011. № 17. С. 25–29.
96. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків : Право, 2008. 296 с.
97. Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004.
98. Кистяковский Б. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва, 1916. 362 с.
99. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / За заг. ред. О. І. Ющика. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 208 с.
100. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6-18.
101. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*. 2011. № 8. С. 21-31.
102. Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці, 2008. С. 46–51.
103. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : ЮрінкомІнтер, 1998. 208 с.
104. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) // 30.3.2010 УА. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 403 с.

105. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків: Право; Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
106. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія. Львів: Тріада-плюс, 2010. 212 с.
107. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: монографія. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. 568 с.
108. Крижановський А. Сучасний погляд на правову нормативність. *Право України*. 2013. № 10. С. 344 –347.
109. Кросс Р. Прецедент в англійском праві; пер. с англ. Москва : Юрид. лит., 1985. 238 с.
110. Кушинська Л. А. Нормативність звичаєвого права. *Бюлет. Мін. юст. України*. 2009. № 9. С. 54 - 62.
111. Кушинська Л. А. Перетворення звичаю нормативного характеру на правовий звичай. Теоретичний аспект.. 2014. Вип. 24. С. 157-162.
112. Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 21 с.
113. Лищина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека. Харьковская правозащитная группа. Харків : Фолио, 2001. 112 с.
114. Ллойд Д. Идея права ; пер. с англ. Москва : ЮГОНА, 2002. 416 с.
115. Лубський В. І. Мусульманське право / В. І. Лубський, В. Д. Борис. Київ : Вілбор, 1997. 256 с.
116. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Харків: Права людини, 2015. 277 с.
117. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі : монографія. Харків : Право, 2015. 352 с.

118. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 34-54.
119. Максимов С. І. Правова реальність як предмет філософського осмислення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2002. 406 с.
120. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харків: Право, 2002. 326 с.
121. Максимов С. Верховенство права: апофеоз раціональності чи емоційний вибір? *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. 120–124.
122. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Київ : Праксіс, 2008. 344 с.
123. Мандрікова К. О. Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості та правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
124. Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 63–72.
125. Марченко М. Н. Источники права: учеб. пособие. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 760 с.
126. Марченко М. Н. Правовая система Европейского Союза : монография / М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина. Москва : НОРМА: ИНФРА-М. 2012. 704 с.
127. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. 512 с.
128. Матвеева Ю. І. Соціальна ефективність правових норм. *Наук. зап. НаУКМА*. 2006. Т. 53 : Юридичні науки. С. 31 – 35.
129. Мелкевик Б. Юридическая практика в зеркале философии права : пер.с фр., англ. Санкт-Петербург : Алеф-Пресс, 2015. 288 с.
130. Мелкевік Б., Мелкевік А. Чому індивідуальна свобода та автономія права існують та зникають разом. *Філософія права та загальна теорія права*. – 2016. № 1-2. С. 155-161.

131. Михайлов А. М. Актуальные вопросы теории правовой идеологии и методологии юриспруденции. монография. Москва : Юрлитинформ, 2016. 464 с.
132. Москаленко О. М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 17 с.
133. Мухін В.В. Індивідуальне правове регулювання: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: 2017. 320 с.
134. Мясин А. А. Нормативный договор как источник права: дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2003. 219 с.
135. Нижник А. Якість закону в контексті дотримання принципу верховенства права. *Українське право*. 2006. № 1. С. 106-118.
136. Обычай в праве : сборник / Р.-М. З. Зумбулидзе, А. И. Поротиков. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 382 с.
137. Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2003. № 2-3. - С. 54-67.
138. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: Монографія / Н. М. Пархоменко. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
139. Пархоменко Н. М. Національна доктрина джерел права. В кн. *Правова доктрина України У 5 т. Т.1. Загальнотеоретична та історична юриспруденція*. Харків : Право, 2013. С. 587 – 636.
140. Патей-Братасюк М. Г. Норма права в контексті основних типів праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 40 – 47.
141. Пашутін В. В. Межі правового регулювання: кроки до розуміння. *Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності*. 2011. № 1. С. 3 – 8.
142. Петришин О. Верховенство права у системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24-35.

143. Петришин О. Праворозуміння у вітчизняній теорії права: загальносоціальний контекст. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 37-49.

144. Петришина М. О. Нормативно-правові акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування. *Проблеми законності* : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : *Нац. юрид. акад. України*, 2008. Вип. 99. С. 236-242.

145. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2003. № 4 (34). С. 92 – 99.

146. Погребняк С. Додержання принципу пропорційності як умова правомірності нормативно-правових актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005 р. №4 (43). Харків : Право, 2005. С. 33-43.

147. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.

148. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 42-53.

149. Познер Р. А. Проблеми юриспруденції ; пер. з англ. Харків : Акта, 2004. 488 с.

150. Полонка І. А. Нормативність як основна властивість права. *Митна справа*. 2012. № 5. С. 3 – 8.

151. Полонка І. Норма права як основа його нормативності. *Підприємництво, госп-во і право*. 2012. № 8. С. 128 – 131.

152. Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : навч. посіб. / уклад. : О. В. Петришин, О. В. Зінченко, Д. В. Лук'янов. Харків : Право, 2016. 1024 с.

153. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної

реєстрації. [Електронний ресурс] : Затверджено наказом Мініюсту від 12.04. 2005 р. URL: <https://minjust.gov.ua/>

154. Правова доктрина України : у 5 т. / Нац. акад. прав. наук України; редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків : Право, 2013.

155. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с.

156. Малишев Б. В. Правосуддя і судова правотворчість. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : кол. монографія / відп. ред. В. С. Бігун. Київ : Реферат, 2009. С. 238–265.

157. Прийма С. В. Принцип добросовісності тлумачення права. *Юрист України*. 2013. № 1 (22). С. 17–24.

158. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика. *Юрист України : наук.-практ. журнал*. – Харків : Право. 2011. № 3 (16). С. 10–16.

159. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський та ін.; за ред. М. П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 272 с.

160. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. 237 с.

161. Пушняк О. В. Право і час : моногр. Харків : ФІНН, 2009. 176 с.

162. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів : Львівській державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.

163. Рабинович П. М. Юридическая техника законотворчества в Украине: общие проблемы. *Журнал российского права*. 2000. № 4. С. 136 – 142.

164. Рабінович П. Ефективність юридичних норм: загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2008. № 1 (52). С. 13 – 21.

165. Радбрух Г. Філософія права : пер. з нім. Київ : Тандем, 2006. 316 с.
166. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. *Проблеми філософії права*. Т. II. Київ-Чернівці: Рута, 2004. С. 83–94.
167. Разуваев Н.В., Черноков А. Э., Честнов И. Л. Источник права: классическая и постклассическая парадигмы: монография / под общей ред. И.Л. Честнова. СПб.: ИВЭСЭП, 2011. 172 с.
168. Речицький В. В. Символічна реальність і право. Львів : ВНТЛ-Класика, 2007. 732 с.
169. Речицький, В. В. Політичний предмет конституції. Київ : Дух і Літера, 2012. 728 с.
170. Решетов Ю. С. Нормативное и индивидуальное правовое регулирование. *Вестн. Пермского ун-та. Юридические науки*. № 2 (20). 2013. С. 17 – 22.
171. Романов А. К. Право и правовая система Великобритании. Москва : Форум, 2014. 288 с.
172. Руденко С. В. Щодо питання визначення поняття «межі правового регулювання». *Вісник*. Запоріжжя, 2002. №3 (20). С. 30 – 39.
173. Савенко М. Роль практики Європейського суду з прав людини у конституційному судочинстві України . *Вісн. Конституц. Суду України*. 2005. № 6. С. 51 – 55.
174. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О.В. Петришин. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.
175. Сірий М. І. Забезпечення єдності судової практики (важливий напрямок розвитку правової системи України). *Вісн. Центру суддівських студій*. № 6. 2006. С. 6 – 8.
176. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії і практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України. Київ : Академія правових наук України, 2005. 167 с.
177. Сліденко І. Д. Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: монографія. Одеса : Фенікс, 2003. 234 с.

178. Смородинський В. С. Регулювання людської діяльності правом. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 253 – 260.
179. Соцуро Л. В. Толкование договора судом / Л. В. Соцуро. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 216 с.
180. Справочник по нормотворческой технике. Пер. с нем. Москва : БЭК, 2002. 296 с.
181. Старчук О. Нормативність як ознака принципів права. *Юридична Україна*. 2008. № 6. С. 26 – 30.
182. Стрельцова О. В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.
183. Судебная практика как источник права / Б. Н. Топорнин, Э. Серверэн, К. Гюнтер и др.; Отв. ред. Б. Н. Топорнин. Москва : Юрист, 2000. 158 с.
184. Сырых Е. В. Общие критерии качества закона. Дис. ... к.ю.н. Москва, 2001. 221 с.
185. Сэндел М, Справедливость. Как поступать правильно? / пер. с англ. А. Калинина. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013.
186. Сюкияйнен, Л. Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. Москва : Наука, 1986. 257 с.
187. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Перекл. з англ. Київ: Києво-Моги. акад., 2007. 208 с.
188. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ, Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
189. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
190. Теорія держави і права: посібник для підготовки до державних іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 3-тє вид., доп. і змін. Харків : Право, 2014. 208 с.
191. Теорія держави і права у схемах і таблицях / за ред. О. В. Петришина. Харків : Юрайт, 2012. 256 с.

192. Теорія і практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щекін, І. В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.
193. Тихомиров Ю. А. Правовое регулирование: теория и практика. Москва : Формула права, 2010. 400 с.
194. Ткаченко Ю. Підстави і критерії визнання конституційності нормативно-правових актів. *Право України*. 2000. № 9. С. 26-29.
195. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: Монографія. Харків : Факт, 2003.
196. Толкачова Н. Є. Правовий звичай, узвичаєність, звичай ділового обороту – форми права сучасної України: проблеми застосування. *Соціологія права*. 2011. № 2.
197. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004.
198. Уварова О. О. Недержавне право: запрошення до дискусії / О. О. Уварова. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 1. С. 14-32.
199. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика. Харків : Друкарня Мадрид, 2012. 196 с.
200. Федоренко В. Л. Система конституційного права в Україні: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. Київ : Ліра-К, 2009. 580 с.
201. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена ; пер. з англ. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 1256 с.
202. Філософія права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 2. 1128 с.
203. Финнис Дж. Естественное право и естественные права : пер. с англ. Москва : ИРИСЭН, Мысль, 2012. 554 с.

204. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства : монографія / за ред. В. П. Плавича. Одеса: Фенікс, 2018. 348 с.
205. Фрийдман, Л. Введение в американское право. Москва : Изд. гр. «Прогресс» «Универс», 1993. 286 с.
206. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
207. Фуллер Лон Л. Мораль права : пер. з англ. Київ : Сфера, 1999. 232 с.
208. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свободи: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. / пер. з англ. Київ: Сфера, 1999. Т. І: Правила та порядок. 196 с.
209. Христова Г. Зміст і форма в праві: питання співвідношення і взаємовпливу. *Вісник Академії правових наук України*. 2002р. №3(30). Харків : Право, 2002. С. 180-188.
210. Христова Г. О. Прояви нормативності в рішеннях Конституційного Суду України щодо конституційності юридичних актів. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2004. № 1(36). С. 230 – 39.
211. Христова Г. Теоретичні засади класифікації юридичних актів. *Право України*. 2004. № 10. С. 20-22.
212. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.
213. Цвик М. В., Смородинский В. С. О судебной практике. *Проблеми законності*. 2000. Вип. 40. С. 3 – 10.
214. Цвік М. В. Верховенство права в контексті прав людини. *Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка* / упорядн.: О. В. Петришин, С. В. Шевчук, О. Р. Дашковська та ін. Харків: Право, 2010. 272 с.
215. Цвік М. В. Про систему юридичних актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4 (31). С. 14-24
216. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.

217. Циппеліус Р. Юридична методологія; пер. з нім., адаптація, приклади з права України і список термінів Р. Копнута. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
218. Цоклан В. І., Федоренко В. Л. Система сучасних джерел конституційного права України: Монографія. Київ : Ліра-К, 2009. 400 с.
219. Чабур С. В. Функціонування механізму правотворчості : монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 214 с.
220. Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в юриспруденции: монографія. Москва : Норма ИНФРА-М, 2012. 320 с.
221. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора: учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 381 с.
222. Чернышов С. В. Нормативность права и правовая норма: проблема соотношения понятий. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Право*. 2006. № 13. С. 191 – 192.
223. Шафалович А. А. Общая теория права. Минск: Амалфея, 2018. 584 с.
224. Шевчук О. А. Організаційно-правові засади нормотворчості центральних органів виконавчої влади в Україні. *Проблеми законності*. 2011. № 117. С. 239-249.
225. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 9. С. 23–27.
226. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
227. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. 848 с.
228. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / І. Д. Шутак, Івано-Франківськ: Коло, 2013. 496 с.
229. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2012. 454 с.
230. Юдін З. М. Загальна теорія інтерпретації договору: монографія /

З. М. Юдін. Одеса : Фенікс, 2008. 156 с.

231. Яворська О. Роль та значення судової практики в правовому регулюванні цивільних відносин. *Вісн. Львівськ. ун-ту ім. І. Франка. Серія юрид.* 2009. Вип. 49. С. 151 – 157.

232. Як працює Європейський Союз: Довідник інституцій ЄС. К.: ТОВ «FGL Energy», 2011. 48 с.

233. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика. *Науковий журнал «Філософія права і загальна теорія права»*. № 1. 2013. С 209–220.

234. Яценко О. В. Суддівський розсуд як засіб забезпечення справедливості судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. В. Яценко. Київ : 2015. 20 с.

Методичні матеріали

1. Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Форми (джерела) права» для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії) / уклад.: О. В. Петришин, С. І. Максимов. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021.

2. Стандартизований навчально-методичний комплекс кафедра теорії і філософії права.

Інтернет-ресурси:

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/782>

Навчальний електронний інформаційний комплекс «Теорія права (НЕІК)». URL: <http://dl.nlu.edu.ua/?lang=uk>

Навчально-методичні матеріали Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://acs.nlu.edu.ua/materials/list.php>

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Інші ресурси:

Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a>

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>

Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/>

Національна академія правових наук України. URL:
<http://www.aprnu.kharkiv.org/>

Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого. URL: <http://library.nlu.edu.ua/>

Вісник Національної академії правових наук України. URL:
<http://visnyk.kh.ua>

Філософія права і загальна теорія права. Науковий журнал. URL:
<http://phtl.nlu.edu.ua/>

Право України. URL: <https://pravoua.com.ua/ua/>

Правова держава. URL: <http://pd.onu.edu.ua/>

Державне будівництво та місцеве самоврядування. URL:
<http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1227>

База даних по іноземному праву. URL: <https://www.lexadin.nl/>

Законодавство Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>

Європейський суд з прав людини. URL: <https://www.echr.coe.int/>

Суд Європейського Союзу. URL: <https://curia.europa.eu/>

Федеральний Конституційний суд ФРН. URL:
<https://www.bundesver.fassungsgericht.de>

Верховний суд Великобританії. URL: <http://www.supremecourt.uk>

Законодавство Великобританії. URL: <https://www.legislation.gov.uk/>

Законодавство Франції. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/>

Конституційна рада Франції. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.fr>

Бібліотека Конгресу США. URL: <https://www.loc.gov/>

Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни

Шифр та назва компетентностей за спеціальністю	Шифр та назва компетентностей з навчальної дисципліни
ЗК – загальні (універсальні) компетентності	ПК – предметні компетентності з навчальної дисципліни
<p>ЗК-1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, формування критичного наукового світогляду, застосування системного підходу в наукових дослідженнях на рівні доктора філософії.</p>	<p>Усі предметні компетентності (ПК), особливо:</p> <p>ПК – 1. Знання предмету, структури та функцій теорії джерел права, різних значень поняття «джерело права»;</p> <p>ПК – 2. Знання особливостей різних типів праворозуміння та вміння їх застосовувати до вирішення практичних проблем правотворчості та павозастосування;</p> <p>ПК – 3. Знання ознак права як універсального соціального регулятора, його структури, функцій та цінності, розуміння нормативності як ключової властивості права;</p> <p>ПК – 4. Розуміння валідності (чинності) як прояву нормативності щодо джерел права; вміння проводити аналіз норм з точки зору різних підходів до їх чинності;</p> <p>ПК – 5. Розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права;</p> <p>ПК – 6. Знання сутності та диференціації матеріальних (змістових) джерел права як чинників правоутворення;</p> <p>ПК – 7. Знання доктринального підходу до розуміння джерел права: первинних і вторинних, обов'язкових і переконливих;</p> <p>ПК – 8. Розуміння системних, структурних та генетичних зав'язків між джерелами права;</p> <p>ПК – 9. Знання нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та</p>

	<p>принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання поняття та ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил;</p> <p>ПК – 10. Широке і вузьке розуміння принципу верховенства права, його необхідних елементів та ролі у правовому регулюванні;</p>
ЗК-2. Здатність продукувати нові ідеї (креативність), обґрунтовувати та відстоювати їх.	Усі предметні компетентності (ПК)
ЗК-3. Здатність до пошуку, систематизації, критичного аналізу, оброблення, оцінки та синтезу інформації з різних джерел, володіння на достатньому рівні інформаційно-комунікаційними технологіями.	Усі предметні компетенції (ПК)
ЗК-4. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність з урахуванням сучасного стану юридичної науки, уміння використовувати новітні педагогічні методи та прийоми, у тому числі залучення здобувачів освіти до самостійних досліджень та інші інтерактивні методики.	Усі предметні компетенції (ПК)
ЗК-5. Здатність до планування, розроблення та реалізації науково-дослідних проєктів інноваційного характеру, співпраці зі стейкхолдерами, зацікавленими у реалізації наукового продукту.	Усі предметні компетенції (ПК)
ЗК-6. Здатність працювати в команді науковців, розробляти та управляти науковими проєктами, уміння комунікувати у різних соціальних сферах.	Усі предметні компетенції

ФКС – фахові компетентності за спеціальністю	
ФКС-1. Здатність до розв’язання комплексних проблем функціонування національного права загалом та певної його галузі зокрема на основі аналізу сучасних та прогнозування нових тенденцій його розвитку.	Усі предметні компетенції (ПК)
ФКС-2. Здатність застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи в приватноправових або публічно-правових дослідженнях.	Усі предметні компетенції (ПК)
ФКС-3. Здатність здійснювати доктринальне тлумачення норм національного права, моделювати різні варіанти вирішення складних правових проблем, прогнозувати їх правові наслідки.	Усі предметні компетенції (ПК), особливо ПК – 33. Знання поняття тлумачення правових актів, об’єкт та предмет тлумачення, стадії та способів тлумачення правових актів;
ФКС-4. Здатність здійснювати аналіз, узагальнення та оцінку правових позицій Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду, правозастосовної практики судів та інших органів державної влади, місцевого самоврядування.	Усі предметні компетенції (ПК), особливо: ПК – 22. Розуміння поняття та ролі судової правотворчості в системі джерел права, розуміння правової природи прогалини та колізій в законодавстві, їх видів та засобів подолання; ПК – 23. Розуміння природи, структури та ролі судового прецеденту як джерела права; ПК – 24. Знання поняття, ознак та видів судової практики як джерела права; ПК – 25. Розуміння практики Європейського суду з прав людини як джерела права;
ФКС-5. Здатність розробляти проекти нормативно-правових актів, проекти рішень та інших документів органів державної влади та місцевого самоврядування, надавати експертні висновки стосовно таких актів	Усі предметні компетенції (ПК), особливо: ПК – 9 Знання сутності нормотворчості та її ознак, видів та функцій, стадій та принципів створення нормативно-правових актів та їх особливості; знання поняття та

	<p>ознак нормотворчої техніки, її основних елементів, основних засобів і правил;</p> <p>ПК – 11. Знання поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акта від інших видів правових актів, класифікації нормативно-правових актів;</p> <p>ПК – 12. Закон як джерело права, знання структури та основних властивостей системи законодавства, відмінностей між системою права і системою законодавства;</p> <p>ПК – 13. Розуміння мети і принципів систематизації нормативно-правових актів, її способів і видів, кодекс як джерело права;</p> <p>ПК – 14. Розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;</p> <p>ПК – 15. Розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;</p> <p>ПК – 16. Знання про місце локального акту в системі джерел права;</p> <p>ПК – 17. Знання особливостей корпоративних актів як джерела права;</p> <p>ПК – 18. Знання сутності, видів та механізмів делегованого законодавства;</p>
<p>ФКС-6. Здатність здійснювати педагогічну діяльність з навчальних дисциплін відповідно до профілю освітньо-наукової підготовки.</p>	<p>Усі предметні компетенції (ПК)</p>
<p>ФКС-7. Здатність до презентації результатів наукових досліджень відповідно до профілю освітньо-наукової підготовки з використанням академічної української та іноземної мови.</p>	<p>Усі предметні компетенції (ПК)</p>

Карта результатів навчання здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії, сформульованих у термінах компетентностей

Шифр та назва РН за спеціальністю	Мо- дуль НД	Шифр та назва РН з навчальної дисципліни
РНС – результати навчання за спеціальністю		Результати навчання з навчальної дисципліни
РНС-1. Визначати наукову проблему в галузі права, формулювати наукові гіпотези, об'єкт і предмет, мету та завдання наукового дослідження.	№ 1, № 2	Усі РНС НД
РНС-2. Демонструвати знання й розуміння сучасної правової системи України загалом і окремих галузей права, зокрема.	№ 2	Усі РНС НД 2 модулю (2.11 – 2.34)
РНС-3. Встановлювати відповідність національного законодавства правовим стандартам Європейського Союзу та загальнолюдським цінностям права.	№ 1, № 2	РНС НД – 1.5. Демонструвати розуміння правових цінностей як об'єктів правового захисту та ідеальних джерел права; обґрунтовувати свої світоглядні позиції на підставі правових цінностей; РНС НД – 2.14. Демонструвати розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права; РНС НД – 2.29. Розуміти вплив євроінтеграційних процесів на джерела права;
РНС-4. Застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи у наукових розвідках та при апробації результатів досліджень.	№ 1	Усі РНС НД
	№ 2	Усі РНС НД

РНС-5. Застосовувати комплексні та міждисциплінарні підходи у фундаментальних та прикладних дослідженнях.	№ 1	Усі РНС НД
	№ 1	Усі РНС НД
РНС-6. Використовувати різноманітні джерела правової інформації в науково-дослідній та експертній діяльності (наукові публікації, довідники, бази даних тощо).	№ 1	Усі РНС НД
	№ 2	
РНС-7. Формулювати пропозиції щодо забезпечення високого рівня підготовки проєктів законів, інших нормативно-правових актів та актів застосування права.	№ 2	<p>РНС НД – 2.11. Розуміти поняття нормативно-правового акта, відмінності нормативно-правового акту від інших видів правових актів, класифікацію та ієрархію нормативно-правових актів;</p> <p>РНС НД – 2.12. Вміти визначати закон як джерело права, знати структуру та основні властивості системи законодавства, відмінності між системою права і системою законодавства;</p> <p>РНС НД – 2.13. Розуміти мету і принципи систематизації нормативно-правових актів, її способи і види, визначати ідеальні, матеріальні і юридичні засади кодексу як джерела права;</p> <p>РНС НД – 2.14. Демонструвати розуміння місця і ролі конституції в системі джерел права;</p> <p>РНС НД – 2.15. Виявляти розуміння мети і принципів систематизації підзаконних нормативно-правових актів, її способів і видів;</p> <p>РНС НД – 2.16. Демонструвати здатність розробляти нормативно-правові акти, зокрема, локального характеру;</p>

		РНС НД – 2.17. Знати особливості корпоративних актів як джерела права; РНС НД – 2.18. Знати сутність, види та механізми делегованого законодавства;
РНС-8. Здійснювати діяльність з впровадження результатів науково-дослідних розробок у систему національного законодавства та практику нормотворчих і правозастосовних органів.		
	№ 2	Усі РНС НД (2.11 – 2.34)
РНС-9. Здійснювати презентацію результатів науково-дослідних розробок з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.	№ 1	Усі РНС НД (1.1 – 1.10)
	№ 2	Усі РНС НД (2.11 – 2.39)
РНС-10. Встановлювати загальні закономірності і тенденції розвитку правових явищ, визначати проблеми нормотворення та правозастосування, надавати науково-обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення національної правової системи.	№ 1	Усі РНС НД (1.1 – 1.10)
	№ 2	Усі РНС НД (2.11 – 2.39)
РНС-11. Здійснювати доктринальне тлумачення нормативно-правових актів та інших джерел права в національній правовій системі.	№ 2	РНС НД – 2.33. Виявляти здатність кваліфіковано тлумачити нормативно-правові акти; визначати об'єкт та предмет тлумачення, стадії та способи тлумачення правових актів;
РНС-12. Демонструвати високу педагогічну майстерність, викладати на належному науково-методичному рівні навчальні дисципліни відповідно до	№ 1, № 2	Усі РНС НД

профілю освітньо-наукової спеціалізації.		
PHC-13. Демонструвати академічну доброчесність, діяти відповідно до вимог Кодексу академічної етики університету.	№ 1, № 2	Усі PHC НД

